

Joanna Klimaszewska*

Człowiek wrażliwy moralnie, czyli jaki?

Nieczęsto człowiek zastanawia się nad swoją wrażliwością moralną, nad jakością relacji z bliskimi. Dowodzi to prymatu spraw pilnych nad ważnymi. Kiedy jednak zaczynamy się nad tym zastanawiać, okazuje się, że wartości zajmują w tych rozważaniach miejsce naczelne. Zadajemy sobie wtedy pytanie, czy to, co dla nas ważne, jest zawsze należycie spełniane.

Ludzie różnią się pod względem systemów wartości, powstają one bowiem wokół sytuacji, które są istotne z uwagi na cele człowieka. System wartości sprawia, że wytwarza się swoiste, pożądane „ja idealne” i że każdy osądza swoje rzeczywiste postępowanie przez porównanie z tym ideałem¹. Coraz trudniej jednak zrezygnować z wygody, przyjemności i łatwych rozwiązań. **Hedonizm** stał się podstawowym modelem życia. Jest to model niewymagający wyrzeczeń i rezygnacji z tego, co przyjemne.

Teorię upatrującą sensu życia w spełnianiu pragnień znano już w czasach Arystypa (pierwsza połowa IV wieku p.n.e.). Znajdowała naśladowców wśród filozofów XVII i XVIII wieku, jest atrakcyjna także dla filozofów współczesnych². Jak jednak zauważa Roman Ingarden³, wybór takiego modelu życia jest dość ryzykowny, gdyż w teorii wartości hedonizm pozostaje w sprzeczności z odpowiedzialnością. Czy więc o takie życie nam chodzi?

Urzeczywistnianie takich wartości, jak odpowiedzialność, uczciwość, troska o innych to domena osób o wysokiej **wrażliwości moralnej**. Według Bronisława Baczki człowiek nie może być doskonale szczęśliwy, ponieważ sam fakt występowania u niego wrażliwości pociąga za sobą konieczność podlegania cierpieniu⁴.

---

* Mgr Joanna Klimaszewska, Uniwersytet Gdański, e-mail: perspektywasc@wp.pl.

¹ E. R. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*. Tł. J. Radzicki. Warszawa 1967, s. 727.

² E. Fromm, *Mieć czy być?* Przeł. J. Karłowski. Poznań 1995, s. 38.

³ R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*. Kraków 1973, s. 113.

⁴ B. Baczko, *Rousseau: Samotność i Wspólnota*. Warszawa 1964, s. 328.

Shalom H. Schwartz i Wolfgang Bilsky uważają, że kierowanie się jednymi wartościami wyklucza kierowanie się innymi⁵. Natomiast zdaniem Maxa Schelera wartości współlistnieją, tworząc hierarchię⁶. Ta różnica w podejściu do realizowania wartości stała się dla mnie inspiracją do zbadania, czy istnieje związek pomiędzy wartościami hedonistycznymi a wrażliwością moralną.

Motywy decydującym o wyborze wartości, które człowiek chce w życiu realizować, jest zapewne osiągnięcie satysfakcji z życia. Na zadowolenie z życia wpływają, między innymi, osobiste dążenia⁷, formułowanie długofalowych planów życiowych⁸ oraz cechy temperamentalne⁹.

Z badań nad cechami temperamentalnymi wynika, że osoby ekstrawertywne i nieneurotyczne są ogólnie bardziej zadowolone z życia niż osoby introwertywne i neurotyczne. Okazuje się jednak, że osoby introwertywne z dobrymi relacjami społecznymi nie odbiegają pod względem zadowolenia z życia od osób ekstrawertywnych. Istotnym aspektem, mającym wpływ na satysfakcję z życia, może być zatem właśnie zadowolenie z relacji z innymi, które to relacje w mojej opinii stanowią podstawę urzeczywistniania wrażliwości moralnej. Zdarza się, że relacja między ludźmi ma charakter asymetryczny, na przykład w przypadku psychopatów, którzy swoją relację z innymi opierają na dominacji nad nimi i wykorzystywaniu innych ludzi.

Do zainteresowania się zagadnieniem **psychopatii** przyczyniła się między innymi popularność dwuczynnikowej koncepcji psychopatii Roberta D. Hare'a. Z wyłonionych przez R. D. Hare'a czynników pierwszy odnosi się do relacji psychopaty z otoczeniem, dotyczy jego stosunków interpersonalnych i uczuciowych, jak również werbalnego stylu funkcjonowania. Czynniki te koreluje pozytywnie z narcystycznymi zaburzeniami osobowości, makiawelizmem, natomiast negatywnie z empatią i lękiem. Czynniki drugi odnosi się do antyspołecznego stylu życia, braku stabilizacji i impulsywności¹⁰.

Psychopaci postrzegają siebie jako centrum wszechświata, sami sobie udzielają pozwolenia na życie w zgodzie z własnymi i tylko własnymi regułami. Cha-

---

⁵ Za: B. Wojciszke, *Parallels Between Competence – Versus Morality – related Traits and Individualistic Versus Collectivistic Values*. „European Journal of Social Psychology” 1997, nr 27, s. 245–256.

⁶ Za: P. Brzozowski, *Skala Wartości Schelerowskich – SWS (Podręcznik)*. Warszawa 1995, s. 8; R. Ingarden, *Wykłady z etyki*. Warszawa 1989, s. 54.

⁷ R. A. Emmons, *Personal strivings: An approach to personality and subjective well-being*. „Journal of Personality and Social Psychology” 1986, nr 51, s. 1058–1068, za: T. Mądrzycki, *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*. Gdańsk 2002, wyd. II poszerzone, s. 239.

⁸ T. S. Palys, B. R. Litte, *Perceived life satisfaction and the organization of personal Project system*. „Journal of Personality and Social Psychology” 1983, nr 44, s. 1221–1230, za: T. Mądrzycki, *dz. cyt.*, s. 240.

⁹ R. S. Hotard, R. M. McFatler, R. M. McWhriter, M. E. Stegall, *Interactive effect of extraversion, neuroticism, and social relationship on subjective well-being*. „Journal of Personality and Social Psychology” 1989, nr 57, s. 321–331, za: T. Mądrzycki, *dz. cyt.*, s. 239.

¹⁰ B. Pastwa-Wojciechowska, *Naruszanie norm prawnych w psychopatii. Analiza kryminologiczno-psychologiczna*. Gdańsk 2004, s. 33.

rakteryzują się narcystycznym, przesadzonym poczuciem własnej wartości i egocentryzmem¹¹. Z narcystycznym zaburzeniem osobowości wiążą się: infantylny system wartości oraz niewielkie zainteresowanie wartościami moralnymi, nastawienie wyższościowe, dążenie do górowania nad otoczeniem, niezdolność do empatii i emocjonalnej inwestycji w innych i tym podobne. „Antysocjalne zaburzenie osobowości jest najpoważniejszą postacią narcystycznej patologii charakteru”¹² – pisze Otto F. Kernberg. Natomiast podstawową cechą właściwej osobowości antyspółecznej jest obecność objawów osobowości narcystycznej.

Nasuwa się w tym miejscu pytanie, do jakiego stopnia zachowania psychopatów są konsekwencją ich braku zrozumienia emocji innych ludzi. Pytanie to potraktować można jako wezwanie do dalszych poszukiwań przyczyn psychopatii. Być może właśnie **aleksytymia**, czyli „deficyty obejmujące niezdolność do identyfikacji uczuć, a także wykorzystanie języka do opisu uczuć, niezdolność do różnicowania między emocjami i ich odczuciami cielesnymi, ubóstwo w zakresie marzeń i fantazji oraz tendencje do opisywania bez końca szczegółów dotyczących danego epizodu wywołującego emocje, który określano jako operacyjny sposób myślenia”¹³, stanowi pewną wskazówkę do zrozumienia braku wrażliwości moralnej. Nieumiejętność wyobrażenia sobie czyjeś położenia to nieumiejętność przyjęcia cudzej perspektywy. Za tym idzie brak zrozumienia jego emocji i uczuć, brak współczucia.

Badania Daryl G. Kroner i Adelle E. Forth¹⁴ wykazały istotną korelację pomiędzy czynnikiem 2 PCL-R (czynnik ten ocenia wskaźniki behawioralne psychopatii, na przykład impulsywność, słabą kontrolę behawioralną, przestępczość) a podskalą TAS, nazwaną Doświadczeniem i Wykorzystywaniem Emocji. Już wcześniejsze badania Henry’ego Krystala (1979) oraz Liisy Keltikangas-Järvinena (1982) wskazywały na istotną korelację pomiędzy aleksytymią a przestępczością. Potwierdza to również intuicyjne przekonanie, że nieumiejętność opisu swoich emocji może zwiększać prawdopodobieństwo przemocy w związku z brakiem umiejętności wyobrażenia sobie emocji ofiary. Jeżeli więc wyniki badań wskazują na istotny związek pomiędzy aleksytymią a psychopatią, to powodu takiego stanu rzeczy należy szukać prawdopodobnie w impulsywności¹⁵.

¹¹ R. D. Hare, *Psychopaci są wśród nas*. Przeł. A. Skucińska. Kraków 2006, s. 58.

¹² O. F. Kernberg, *Osobowość narcystyczna i jej relacja do zachowań antyspółecznych i perwersji*. Tłum. Ł. Penderecki. „Dialogi” 2004, nr 3–4, s. 24.

¹³ P. E. Sifneos (1991), s. 118, za: T. Maruszewski, E. Ścigała, *Emocje–Aleksytymia–Poznanie*. Poznań 1998, s. 135.

¹⁴ D. G. Kroner, A. E. Forth, *The Toronto Alexithymia Scale with incarcerated offenders*. „Personality and Individual Differences” 1995, Vol 19(5), s. 625–634, za: S. M. Louth, R. D. Hare, W. Linden, *Psychopathy and Alexithymia in Female Offenders*. „Canadian Journal of Behavioural Science” 1998, Vol 30(2), s. 91–98.

¹⁵ Za: S. M. Louth, R. D. Hare, W. Linden, *Psychopathy and Alexithymia in Female Offenders*. „Canadian Journal of Behavioural Science” 1998, Vol 30 (2), s. 91–98.

Badanie własne

Obszerna i ciekawa problematyka dotycząca wrażliwości moralnej człowieka zainspirowała mnie do poszukiwania związku wrażliwości moralnej z wartościami hedonistycznymi i satysfakcją z życia. Nurtowało mnie również pytanie, czy poziom wrażliwości moralnej koreluje z nasileniem cech narcystycznych i aleksytymią.

Przez wrażliwość moralną rozumiem związaną z wartościami moralnymi postawę wobec zamierzeń, uczuć oraz czynów własnych i innych osób. Wrażliwość moralna opiera się na takich wartościach jak odpowiedzialność, uczciwość, sprawiedliwość. Kierowanie się nimi jest podyktowane empatią, troską, życzliwością.

Zainteresowanie tą tematyką znalazło odzwierciedlenie w badaniu, które przeprowadziłam w okresie od października 2005 roku do lutego 2006 roku na terenie województwa pomorskiego.

Liczba badanych osób

Przebadanych zostało 307 osób, jednakże 37 spośród nich zostało wyeliminowanych z badania ze względu na uzyskane wysokie wyniki w skali kłamstwa (powyżej 30 punktów na 40 możliwych punktów). Ostatecznie liczebność próby wyniosła $n=270$ osób.

Wiek badanych osób

Badane osoby były w wieku od 21 lat do 65 lat; średnia = 35,4 lat; odchylenie standardowe = 8,16.

Hipotezy badawcze

H1: Ponieważ cel wartości hedonistycznych to sprawianie przyjemności osobie, która je realizuje, dbałość o siebie, oczekuję ujemnej korelacji pomiędzy realizowaniem tych wartości a wrażliwością moralną, która z założenia dotyczy innych ludzi i wiąże się z troską o nich, empatią, odpowiedzialnością i uczciwością.

H2: Jeżeli satysfakcja z życia opiera się między innymi na zadowalających relacjach z innymi, te natomiast oparte są na zaufaniu, empatii, trosce, to można oczekiwać dodatniej korelacji wrażliwości moralnej z satysfakcją z życia.

H3: Niezdolność do emocjonalnych inwestycji w innych ludzi, instrumentalny stosunek do nich, a także infantylny system wartości związany z narcyzmem powinny korelować ujemnie z wrażliwością moralną.

H4: Z uwagi na to, że wrażliwość moralna oparta jest na empatii, umiejętności nawiązywania bliskich związków interpersonalnych, a z tym nieodzownie wiąże się rozumienie emocji, oczekuję ujemnej korelacji wrażliwości moralnej z aleksytymią.

Zmienne i metody badań

zmienne:

- Wrażliwość moralna
- Wartości hedonistyczne
- Satysfakcja z życia
- Nasilenie cech narcystycznych
- Alekstyymia

metody badań:

- Skala Wartości Schelerowskich – SWS (P. Brzozowski)
- Satisfaction with Life Scale – SWLS (E. Diener, R. Emmons, R. Arsen, S. Griffin)
- Kwestionariusz Narcyzmu – NARPI (R. Raskin, C. S. Hall; wersja polska: K. Ruszczak, E. M. Szynekiewicz)
- Torontowska Skala Alekstyymii – TAS-20 (G. J. Taylor)
- Kwestionariusz Wrażliwości Moralnej – KWM (metoda własna)

Kwestionariusz Wrażliwości Moralnej (KWM) odnosi się bezpośrednio do wartości ponadczasowych, nie porządkuje ich jednak według stopnia akceptacji¹⁶ ani według ważności¹⁷. KWM bada wrażliwość moralną, a więc związaną z wartościami moralnymi postawę wobec zamierzeń, uczuć oraz czynów własnych i innych osób. Kwestionariusz ten wskazuje na położenie osoby badanej na skali: wysoka wrażliwość moralna – niska wrażliwość moralna. Podstawę teoretyczną KWM stanowi teoria moralności oparta na „świętych wartościach”¹⁸. Teoria ta za motyw ludzkiego zachowania nie uznaje wartości utylitarnych ani poznawczych, lecz te, które mają ponadczasowe znaczenie, których nie można kupić ani wymieniać, nie da się porównywać ani rangować.

Struktura KWM: czynnik I – odpowiedzialność (10 itemów), czynnik II – uczciwość (6 itemów), skala kłamstwa (zacierpnięta z Inwentarza Osobowości H. J. Eysencka, 8 itemów).

¹⁶ C. Matuszewicz, *Psychologia wartości*. Warszawa–Poznań 1975, s. 159–162.

¹⁷ M. Rokeach, *The nature of human values*. New York 1973, za: P. Brzozowski, *Skala Wartości (SW)*. Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha. Podręcznik. Warszawa 1989, s. 4; M. Scheler, *Aprioryczne powiązania o charakterze starszeństwa między modalnościami wartości*, 1975, za: P. Brzozowski, *Skala Wartości Schelerowskich...*, dz. cyt., s. 9.

¹⁸ P. E. Tetlock, O. V. Kristel., S. Elson, M. C. Green, J. S. Lerner, *The Psychology of the Unthinkable: Taboo Trade Offs, Forbidden Base Rates, and Heretical Counterfactuals*. „Journal of Personality and Social Psychology” 1978, nr 5, s. 853–870, za: H. Brycz, *Trafność spostrzegania własnych i cudzych zachowań*. Kraków 2004, s. 351.

Wyniki badań

Dokonując analizy statystycznej wyników badań, zbadalam korelacje pomiedzy wrażliwością moralną a wartościami hedonistycznymi, satysfakcją z życia, nasileniem cech narcystycznych i aleksytymia.

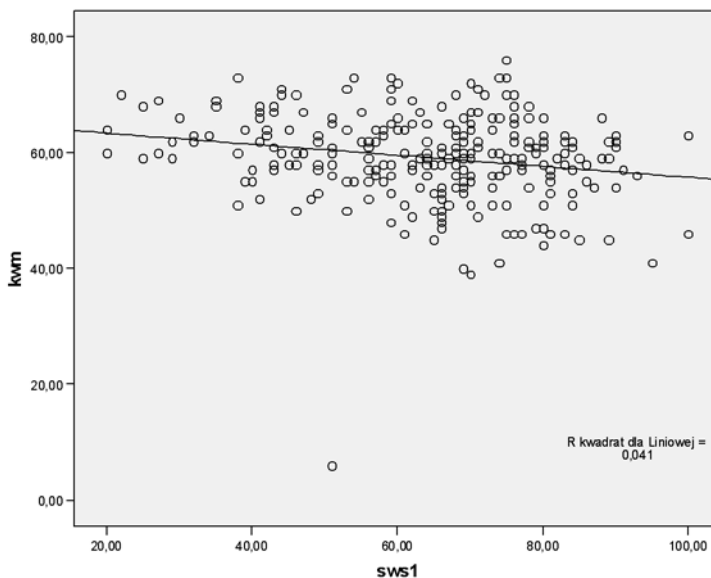
Tablica 1. Istotność korelacji wrażliwości moralnej (KWM) i zmiennych: wartości hedonistyczne, satysfakcja z życia, nasilenie cech narcystycznych, aleksytymia

ZMIENNE	KWM	p.i.
wartości hedonistyczne	-,203(**)	,001
satysfakcja z życia	,116	,058
nasilenie cech narcystycznych	-,164(**)	,007
aleksytymia	-,253(**)	,000

** $p < 0,01$

Weryfikacja hipotez

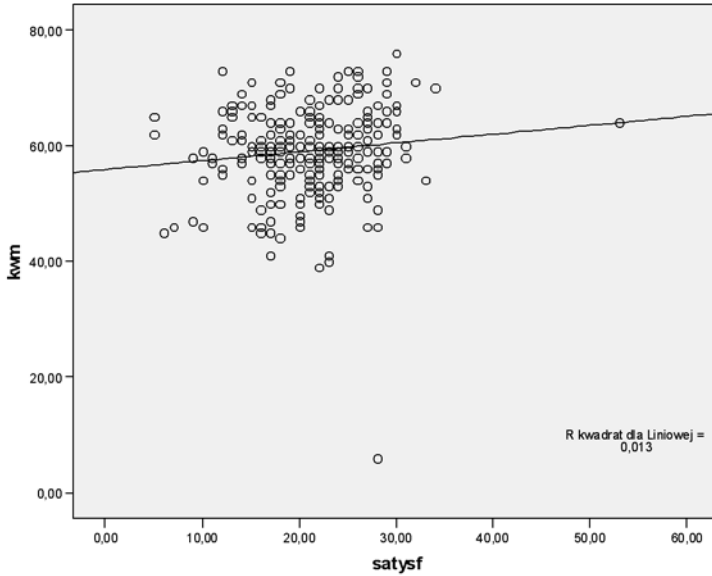
H1 – zakładająca ujemną korelację pomiedzy wartościami hedonistycznymi a wrażliwością moralną została potwierdzona. Realizowanie wartości związanych z wrażliwością moralną stoi w sprzeczności z realizowaniem wartości hedonistycznych.

$r = -,203; p < 0,005$

Rysunek 1. Wrażliwość moralna (KWM) a wartości hedonistyczne (SWS1)

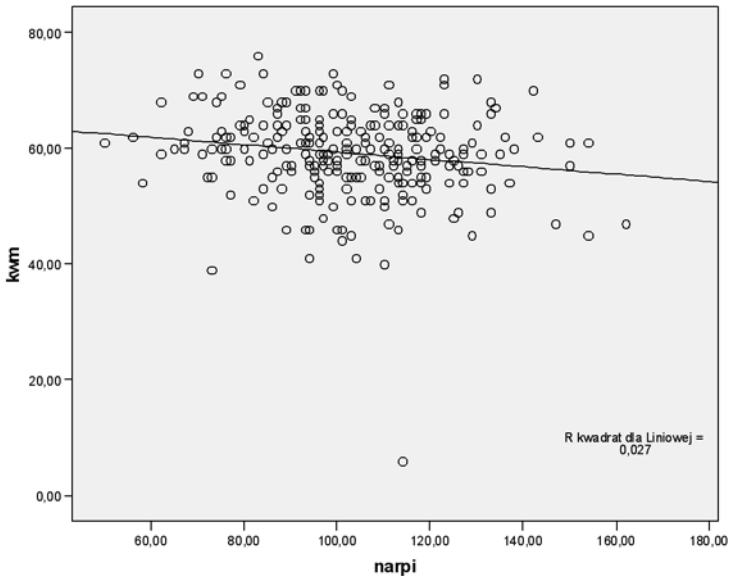
H2 – zakładająca dodatnią korelację między wrażliwością moralną a satysfakcją z życia nie została potwierdzona. Związek pomiedzy wrażliwością moralną a satysfakcją z życia okazał się nieistotny statystycznie.

$$r = ,116; p < 0,06$$

Rysunek 2. Wrażliwość moralna (KWM) a satysfakcja z życia (satysf)

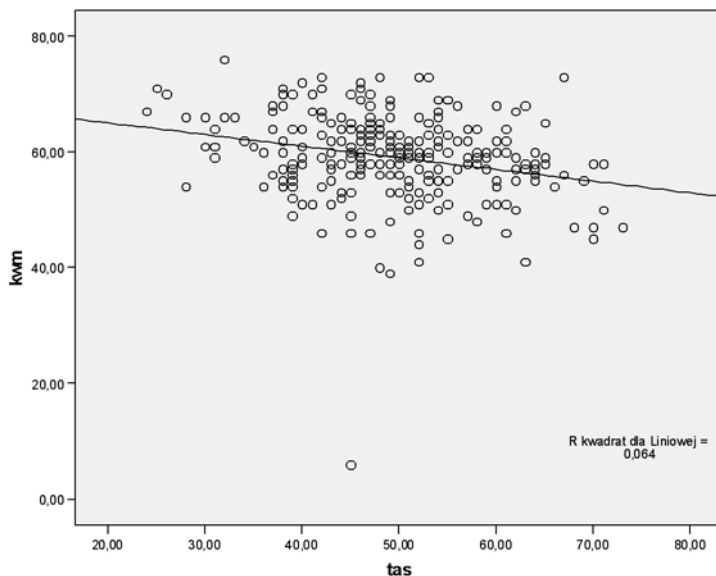
H3 – zakładająca ujemną korelację pomiędzy nasileniem cech narcystycznych a wrażliwością moralną została potwierdzona. Osoby narcystyczne okazały się w mniejszym stopniu wrażliwe moralnie od osób nienarcystycznych.

$$r = -,164; p < 0,01$$

Rysunek 3. Wrażliwość moralna (KWM) a nasilenie cech narcystycznych (narpi)

H4 – zakładająca ujemną korelację pomiędzy aleksytymią a wrażliwością moralną została potwierdzona. Aleksytmia utrudnia realizowanie wartości związanych z wrażliwością moralną.

$$r = -,253; p < 0,001$$

Rysunek 4. Wrażliwość moralna (KWM) a aleksytmia (TAS)

Analiza wyników badania

Weryfikacja hipotez potwierdziła związek wrażliwości moralnej z wartościami hedonistycznymi, nasileniem cech narcystycznych i aleksytymią. Niepotwierdzona natomiast została hipoteza o związku satysfakcji z życia z wrażliwością moralną. Być może echem historii jest utożsamianie życia moralnego ze szczęściem i zadowoleniem. Okazuje się, że dla poczucia satysfakcji z życia nie jest konieczne realizowanie wartości związanych z wrażliwością moralną.

Mając natomiast na uwadze ujemną korelację pomiędzy wrażliwością moralną a realizowaniem wartości hedonistycznych, można by sądzić, że szukanie szczęścia przez współczesnego człowieka podąża w kierunku szukania przyjemności w wygodnym i dostatnim życiu. Ujemna korelacja pomiędzy realizowaniem wartości hedonistycznych a wrażliwością moralną skłania do uznania stanowiska S. H. Schwarza i W. Bilskiego (1987), którzy – rozwijając teorię M. Rokeacha – uznali, że niektóre wartości są wobec siebie przeciwstawne, na przykład przyjemność – prospołeczność, i nie sposób równocześnie ich realizować¹⁹.

¹⁹ B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa 2006, s. 178–180.

Odwracanie się od norm i wartości moralnych, a w zamian kierowanie się ku przyjemnościom, to droga dość niebezpieczna w szukaniu satysfakcji życiowej. Nie tylko jest ona bowiem pełna pokus, ale także wiąże się z infantylnym systemem wartości, w którym o hierarchii decydują egoistyczne pobudki. Potwierdzeniem tego może być uzyskana w badaniu ujemna korelacja pomiędzy nasileniem cech narcystycznych a wrażliwością moralną.

„Powinniśmy zdać sobie sprawę, że im bardziej stajemy się nadludźcy, tym bardziej stajemy się nieludźcy” – przestrzegął Albert Schweitzer, odbierając pokojową Nagrodę Nobla w Oslo w 1952 roku.²⁰

Tak jak nasilenie cech narcystycznych, również aleksytymia utrudnia realizowanie wartości moralnych. Bez doświadczania i rozumienia emocji nie są bowiem możliwe empatia, współczucie, dostrzeganie drugiego człowieka. Zdaniem Józefa Tischnera emocje odgrywają szczególną rolę w odczuwaniu wartości i bez nich nie sposób mówić o moralności²¹.

Bibliografia

- Baczko B., *Rousseau: Samotność i Wspólnota*. Warszawa: PWN 1964.
- Brycz H., *Trafność spostrzegania własnych i cudzych zachowań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2004.
- Brzozowski P., *Skala Wartości (SW). Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha. Podręcznik*. Warszawa: Laboratorium Technik Diagnostycznych im. Bogdana Zawadzkiego 1989.
- Brzozowski P., *Skala Wartości Schelerowskich – SWS (Podręcznik)*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego 1995.
- Fromm E., *Mieć czy być?* Przeł. J. Karłowski. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS 1995.
- Hare R. D., *Psychopaci są wśród nas*. Przeł. A. Skucińska. Kraków: Wydawnictwo „Znak” 2006.
- Hilgard E. R., *Wprowadzenie do psychologii*. Tł. J. Radzicki. Warszawa: PWN 1967.
- Ingarden R., *Książeczka o człowieku*. Kraków: Wydawnictwo Literackie 1973.
- Ingarden R., *Wykłady z etyki*. Warszawa: PWN 1989.
- Kernberg O. F., *Osobowość narcystyczna i jej relacja do zachowań antyspołecznych i perwersji*. „Dialogi” 2004, nr 3–4.
- Louth S. M., Hare R. D., Linden W., *Psychopathy and Alexithymia in Female Offenders*. „Canadian Journal of Behavioural Science” 1998, Vol 30(2).
- Maruszewski T., Ścigała E., *Emocje–Aleksytymia–Poznanie*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora 1998.
- Matuszewicz C., *Psychologia wartości*. Warszawa–Poznań: Lubuskie Towarzystwo Naukowe 1975.
- Mądrzycki T., *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2002, wyd. II poszerzone.

²⁰ E. Fromm, *Mieć czy być? dz. cyt.*, s. 37.

²¹ J. Tischner, *Myslenie według wartości*. Kraków 1993, s. 429–434.

- Pastwa-Wojciechowska B., *Naruszanie norm prawnych w psychopatii. Analiza kryminologiczno-psychologiczna*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2004.
- Tischner J., *Myślenie według wartości*. Kraków: Wydawnictwo „Znak” 1993.
- Wojciszke B., *Parallels Between Competence – Versus Morality – related Traits and Individualistic Versus Collectivistic Values*. „European Journal of Social Psychology” 1997, nr 27.
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2006.

Summary

A man morally sensitive – what does it mean?

People select various systems of values and yet it is hedonism that is predominant nowadays. The article, based on the author's own research, is devoted to the analysis of interrelations between contentment in life, hedonistic values, increase in narcissistic traits, alexithymia and moral sensitivity. As psychopathy is characterized by the lack of moral sensitivity, disturbed relationships of psychopaths and their environment are discussed in the paper.

Research results point to the fact that it is not necessary to realize values connected with moral sensitivity to achieve contentment in life, yet there is a negative correlation between moral sensitivity and hedonistic values, increase in narcissistic traits and alexithymia.